

Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΔΕΝΔΡΟΥ

« Δέντρα με ξεχωριστή σημασία από τη θέση τους στο χώρο, την ομορφιά, τη δύναμη ή την ιστορία τους έγιναν τοπόσημα ή τυλίχτηκαν με το μανδύα της ιερότητας, μετέχοντας έτσι στη μαγική πλευρά του κόσμου».

Η βελανιδιά, το κατεξοχήν δέντρο των Ηπειρωτικών δρυμών, η οποία αποτέλεσε τη βάση της κτηνοτροφίας στην Ήπειρο, λατρεύτηκε στη Δωδώνη αρχικά ως θεότητα μαζί με τη θεά Γη. Αργότερα, στις αρχές της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ. (Υστερη Εποχή Χαλκού, 1.600-1.100 π.Χ.), όταν τα πρώτα Ελληνικά φύλα μετανάστευσαν στην Ήπειρο και το φύλο των Θεσπρωτών εγκαταστάθηκε στην περιοχή, τη λατρεία της Γης φαίνεται ότι αντικατέστησε η λατρεία του Δία. Η χθόνια θεότητα Γη μετονομάστηκε σε Διώνη και αποτέλεσε μαζί με τον Δία το ιερό ζεύγος της Δωδώνης, που κατοικούσε στις ρίζες της βελανιδιάς. Γύρω από τη βελανιδιά, κατοικούσαν οι ιερείς του μαντείου, οι οποίοι αναφέρεται ότι δεν έπλεναν τα πόδια τους και κοιμόταν κάτω για να έρχονται σε επαφή με τη γη από όπου αντλούσαν τις μαντικές του δυνάμεις.

Σύμφωνα με τον αρχαίο ιστορικό Ηρόδοτο, δύο μαύρα περιστέρια πέταξαν από την Αίγυπτο για τη Λιβύη και τη Δωδώνη. Το πρώτο ίδρυσε το ιερό του Άμμωνα Δία και το δεύτερο έφθασε στη Δωδώνη, κάθισε στη βελανιδιά και με ανθρώπινη φωνή είπε ότι εκεί έπρεπε να ιδρυθεί ένα μαντείο (απεικόνιση του μύθου σώζεται σε χάλκινο νόμισμα του Αρχαιολογικού Μουσείου Ιωαννίνων (στο εξής Α.Μ.Ι.) **(Αίθουσα 7 Α.Μ.Ι.)**).

Οι ερωτήσεις των πιστών που ζητούσαν χρησμό από τον Δία και τη Διώνη υποβάλλονταν αρχικά προφορικά. Οι χρησμοί δίνονταν από το θρόισμα των φύλλων της βελανιδιάς και από το νερό της πηγής που ανάβλυζε από τις ρίζες της. Στον 6ο αι. π.Χ. οι πιστοί χάρασσαν τις ερωτήσεις τους στη μαλακή επιφάνεια μολύβδινων πινακίων, τα οποία είχαν συνήθως τη μορφή ορθογωνίου ελάσματος **(Αίθουσα 7, Προθήκη 41 Α.Μ.Ι.)** και οι ιερείς απαντούσαν συνήθως προφορικά και σπανιότερα γραπτά.

Η λατρεία κατά τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης του ιερού και έως τον 5^ο αι. π.Χ. ασκούνταν στο ύπαιθρο γύρω από την ιερή βελανιδιά. Αρχικά την βελανιδιά περιέβαλε μια σειρά χάλκινων τριπόδων, που εφάπτονταν μεταξύ τους. Ο ήχος που παράγονταν από την κρούση κάποιου λέβητα ήταν συνεχής, είχε αποτροπαϊκό χαρακτήρα και αποτελούσε ένα είδος μαντείας. Ο πρώτος μικρός ναός του Δία («Ιερά Οικία») κατασκευάστηκε στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. Κατά τη διάρκεια του ίδιου αιώνα χτίστηκε και η οχυρωμένη ακρόπολη, ο παλαιότερος ναός της Διώνης, το γνωστό ως «οικία των ιερών» κτίριο Μ και ίσως ο περίβολος του ιερού.

Στις αρχές του 3ου αι. π.Χ., την εποχή της βασιλείας του Πύρρου (297-272 π.Χ.), εφαρμόστηκε ένα μεγαλεπήβολο οικοδομικό πρόγραμμα με στόχο την ανάδειξη και πανελλήνια προβολή του ιερού και ταυτόχρονα την προβολή του ίδιου του Ηπειρώτη ηγεμόνα. Την περίοδο αυτή χτίστηκαν οι ναοί της Θέμιδος, της Αφροδίτης και του Ηρακλή, το βουλευτήριο, το πρυτανείο και το θέατρο.

Το 219 π.Χ. οι Αιτωλοί κατέστρεψαν και λεηλάτησαν τη Δωδώνη. Κατά την ανοικοδόμηση του ιερού το επόμενο έτος κατασκευάστηκε στα νότια του θεάτρου ένα μεγάλο στάδιο και στη θέση του παλιού ναού της Διώνης ανοικοδομήθηκε νέος ναός.

Το 167 π.Χ. ο χώρος καταστράφηκε για δεύτερη φορά από τους Ρωμαίους. Η τελευταία περίοδος ακμής του σημειώθηκε στους Αυτοκρατορικούς χρόνους (τέλος 1^{ου} αι. μ.Χ. - τέλος 4ου αι. μ.Χ.).

Μετά την οριστική απαγόρευση της άσκησης της λατρείας του Δία στην Δωδώνη με την έκδοση του Διατάγματος του Μεγάλου Θεοδοσίου (393 μ.Χ.), στην περιοχή επικράτησε ο χριστιανισμός, η Φηγός κόπηκε και ξεριζώθηκε με σκοπό την αναζήτηση υποτιθέμενου κρυμμένου θησαυρού ή την εξαφάνιση όλων των στοιχείων της παλαιάς θρησκείας.

Εϋχαμε το βωμούς, τ κκλησιές μας, τ μαντεα. [...] Κρυφ λάλις – τ φύλλα, τ πουλι κ' κρήνη – μς λέγαν τί ν κάνουμε, τί ν μν κάνουμε. [...] Κι π πάνου βαθύφωνη δρύς. Εχαμε κάπου κ' μες ν' ποταθομε, ν ρωτήσουμε [...]. [...] Ξενοιάζαμε κάπως – λλοι εχαν τν εθνή τς πόφασης γι πιτυχία κι ποτυχία. μες μονάχα τν ποταγ κα τν χτέλεση, μ γερμένα ματόφυλλα. Τώρα, λα τ' ναποδογυρίσανε – βωμούς, κκλησιές,

κοιμητήρια. [...] Κόψαν κατὰ τὴν ἰατρο-συμβουλάτορά μας. Δὲν χουμ
πι ποιόνε νρωτήσουμε, ποιόνε νμπιστευτοῦμε.

Γιάννης Ρίτσος, Τέλος τῆς Δωδώνης

ΤΟ ΔΕΝΔΡΟ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗ ΓΗ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΟΥΡΑΝΟ

«Το δέντρο μπορεί να συνδέεται εξίσου με το θάνατο όσο και με τη γένεση. Αντί για άλλο σήμα μπορεί να στέκει πάνω σε έναν τάφο, θυμίζοντας το σύντομο πέρασμα των θνητών από τη ζωή».

Στην **Αίθουσα 5** του Α.Μ. Ι., η οποία είναι αφιερωμένη στα Ταφικά έθιμα των αρχαίων Ηπειρωτών, αποκαλύπτεται η σχέση της βελανιδιάς με τη χθόνια λατρεία και το θάνατο λόγω της αρχικής της συνύπαρξης με τη θεά Γη στο ιερό της Δωδώνης. Συχνά, τα κλαδιά της χρησιμοποιούνται ως διακοσμητικό κόσμημα στις επιτύμβιες στήλες της Ηπείρου (Αίθουσα 5 Α.Μ.Ι., Επιτύμβια στήλη Αντιόχου Μενεφύλου από το Νεοχωρόπουλο). Επίσης, ένα αρκετά σύνηθες κτέρισμα στα νεκροταφεία της αρχαίας Ηπείρου ήταν τα χρυσά ή επίχρυσα δρύινα στεφάνια, τα οποία προσέδιδαν ιερότητα στην ταφή και καθοσίωσαν τον νεκρό (**Προθήκη 17 Α.Μ.Ι.**).

ΤΟ ΔΕΝΔΡΟ ΩΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

Η μεγάλη φήμη που είχε αποκτήσει το Μαντείο της Δωδώνης είχε ως αποτέλεσμα την υιοθέτηση του διακοσμητικού μοτίβου των κλάδων βελανιδιάς στη διακόσμηση αγγείων-σκευών (μεγαρικών σκύφων) από την Κασσώπη (**Αίθουσα 4 Α.Μ.Ι., προθήκη 16**) αλλά και ως βασικού στοιχείου στα νομίσματα των Ηπειρωτών (**Αίθουσα 2, Α.Μ.Ι.**).

Το στεφάνι βελανιδιάς, το οποίο φορά στο κεφάλι η μορφή του πορτρέτου από την Γλυπτοθήκη της Κοπεγχάγης, στάθηκε η αφορμή για την ταύτιση του με τον Ηπειρώτη ηγεμόνα Πύρρο (**Αίθουσα 2 Α.Μ.Ι., αντίγραφο προτομής Πύρρου**). Ο

αρχαίος ιστορικός Πλούταρχος σημειώνει ότι οι στρατιώτες του Πύρρου έφεραν ως έμβλημα στεφάνι από κλάδους βελανιδιάς ενώ όπως είναι φυσικό οι νικητές των Ναίων, αγώνων που τελούνταν στη Δωδώνη κάθε 4 χρόνια προς τιμή του Δία, στεφανώνονταν με δρύινο στεφάνι.

Συνεπώς, η βελανιδιά είναι ένα δένδρο που καλύπτει πολλαπλές λειτουργίες του γήινου κόσμου. Παράλληλα, αποτελεί τον σύνδεσμο ανάμεσα στον γήινο και στον θεϊκό κόσμο, καθώς έλκει τον κεραυνό, κύριο γνώρισμα του Δία, περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο δένδρο προς τη γη.

